

ELVIRA ROCHA

«SABEM MÉS COSES DE DARWIN QUE DE CAJAL»

Carme Puche

Quan es va jubilar va tenir la sensació que tot allò que havia estat durant la seva vida havia de deixar de ser-ho d'un dia per l'altre. El que havia estat era catedràtica d'ensenyament de secundària i en la nova situació no pensava quedar-se de braços creuats. Elvira Rocha va oferir-se per fer divulgació i s'ha acabat convertint en tota una especialista en l'obra científica de Santiago Ramón y Cajal (1852-1934). En el centenari del lliurament del primer Nobel en medicina espanyol, aquesta entrevista recull amb certa tristesa algunes de les disputes que encara impedeixen el reconeixement clar i la divulgació que es mereix el pare de la neurologia moderna. Enmig dels seus viatges documentals, Rocha ha fet parada al País Valencià per inaugurar el cicle d'activitats dels Premis Ciutat d'Alzira, certamen organitzat per l'Ajuntament d'aquesta localitat i Edicions Bromera, amb la col·laboració d'altres institucions, per a la promoció de diversos gèneres que van des de la divulgació científica, la poesia o el teatre i que enguany ha tingut com a tema central de les conferències «Les estrelles del saber». Rocha hi ha posat el seu gra de sorra –o d'or– explicant la matèria que a hores d'ara coneix amb tot detall. Com ella diria, aquesta és la història.

El primer cop que em van demanar que parlés de Ramón y Cajal no en sabia gairebé res. Vaig començar a mirar biografies i em vaig adonar que l'obra científica no era coneguda. Jo havia fet la carrera de ciències naturals i no me l'havien explicat. Sabem més de Darwin que de Cajal. El que més m'ha sorprès és la contradicció, no només teòrica, sinó sobre el personatge construït pels seus biògrafs. És molt ric en totes les seves manifestacions i expressions, incloses les aficions literàries, de pintura, de fotografia, i cada biògraf ha escollit un aspecte. Hi ha moltíssims Cajals, és ple de llums i d'ombres. Que no sigui un personatge de marbre, sinó que estigui ple de febleses, penso que el fa més atractiu. Ell era un apassionat i la gent que és apassionada, moltes vegades és injusta i a vegades només té ulls per a allò que li agrada. Vaig començar a investigar i actualment la Rosa Jordana, que és catedràtica de Francès, i jo anem per tot l'estat espa-

© Fotos entrevista: Jordi Roviralta

«CAJAL ÉS UN AUTODIDACTE I TÉ UN INSTINT FANTÀSTIC, UN GRAN SENTIT DE LA DIFUSIÓ I DE L'ESCOLA»

RAMÓN Y CAJAL

DOSSIER

nyol explicant l'obra científica de Ramón y Cajal. Tenim dues maletes amb vint-i-cinc panells i adaptem el discurs a l'auditori: mestresses de casa, gent més jove, gent més gran... si ens truquen agafem el tren, l'autobús o el que convingui. I és fascinant, perquè hem anat a un munt d'associacions de dones en pobles perduts i són inquietes i s'entusiasmen per Cajal!

Quina importància va tenir València per a Ramón y Cajal?

La història és aquesta: és estudiant de medicina a Saragossa, però el doctorat s'ha de fer a Madrid. Quan torna a Saragossa, guanya la Càtedra d'Anatomia de València, on troba una generació de professors que fan el que es deia medicina de laboratori, consistent a no fer una medicina teòrica, sinó experimental i influïda pel positivisme. Troba gent molt important i avançada respecte a tot el conjunt de l'estat espanyol i allà és quan s'adona que pot ser investigador. Fa indagacions

«COM A CONSERVADOR, CAJAL, NO HA AGRADAT ALS PROGRESSISTES, PERÒ, LA SEVA CIÈNCIA ERA TAN ULTRAPROGRESSISTA, QUE AIXÒ NO AGRADA ALS CONSERVADORS»

al microscopi sobre teixit muscular, ossi, etc, però no treballa el sistema nerviós perquè encara no ha conegut el mètode de Golgi. Més tard fa un viatge a Madrid i coincideix amb un valencià, Luis Simarro, un home que també ha estat molt maltractat per la història de la ciència, i li explica que acaba d'arribar d'Itàlia i ha conegut Golgi, que té un mètode que no és perfecte, però que a ell li pot servir. Torna i assaja per primera vegada a la seva vida el mètode de Golgi a la Universi-

tat de València. Obren una Càtedra d'Histologia a Barcelona i Cajal se n'hi va per concurs de trasllat. Deixa València, però continua tenint-hi molta relació.

I algun enfrontament...

Sí, amb el doctor Ferran i Clua per la inoculació de la vacuna preventiva del còlera. Mentre Cajal és a València, hi ha una epidèmia que li agafa de ple. Les epidèmies puguen riu amunt. A Saragossa tenen molta por i encarreguen a Cajal que faci un dictamen. Cajal és a València i ho viu. A més coneix Ferran, té notícies de Pasteur... i fa un dictamen en què es pronuncia discretament, no en contra de la vacuna, però amb cautela. Després això tothom –i el mateix Cajal també– interpreta que no estava convençut que aquella inoculació sigui adequada, perquè Ferran ho fa d'una manera poc científica i molt privada, sense voler donar les claus dels passos que porta a terme per fer la vacuna...

Una baralla enmig de l'epidèmia!

Pensa que l'alternativa de no inocular era que venia el govern, enviava els militars, acordonava la població i d'allà no sortia ningú. Com que molta gent ho sabia, s'escapava abans i l'epidèmia es propagava encara més. Això passa al 1885. Al cap de cinc anys, Cajal ja és a Barcelona i els diaris tornen a parlar de casos de còlera. Tornen a cridar Ferran i Cajal torna a pronunciar-se. Llavors esclata la seva enemistat de manera definitiva. Això farà que Cajal aprofiti les circumstàncies per anar-se'n de Barcelona.

La seva vida a la ciutat comtal va ser aïllada?

No de la comunitat científica, sinó del món polític i del món de la professió, dels metges importants. El fet de dedicar-se al microscopi li donava un aïllament molt gran. Tot i això, ell diu que l'any 1888, el primer any de ser a Barcelona, va ser l'any meravellós de la seva vida, dels grans descobriments. És un autodidacte i té un instint fantàstic, un gran sentit de la difusió i de l'escola, que el porta, en la seva maduresa, a crear una escola d'histologia en què hi haurà la millor gent en aquest camp de tota una generació.

Què n'ha quedat, d'aquesta escola?

Ell va morir dos anys abans de l'aixecament militar, si no, hauria estat depurat, i l'escola va desaparèixer perquè era portada per gent progressista. Després, la recuperació ha trigat tants anys... ell va morir el 1934 i tot just fa quatre o cinc anys que es va començar a catalogar la seva obra, les preparacions microscòpiques, la correspondència –més de 4.000 cartes–, les

fotografies... L'obra de Cajal ha estat tancada i abandonada en unes caixes en un soterrani del Consell d'Investigacions Científiques de Madrid, on la gent, de tant en tant, agafava algun dibuix i se l'emportava a casa.

Aquesta deixadesa és involuntària o premeditada?

Una de les coses que aquí no ha passat i en canvi passava a França i a Anglaterra, per exemple, és que hi havia una massa crítica suficient per entendre i absorbir, recollir allò que els investigadors anaven progressant. Espanya no tenia aquesta massa crítica social, no hi havia suficient gent ni que patrocinés ni que entengués ni que estigués interessada. Cajal és un home tan versàtil que com a conservador no ha agradat als progressistes, però, la seva ciència era tan ultraprogressista, que això no agrada als conservadors. Això vol dir que el franquisme no el va celebrar, però quan van arribar al govern administracions més progressistes tampoc. Aquesta és la complexitat del personatge. No és estrany que no s'hagi pogut fer un museu Cajal de debò?

Potser més indignant que sorprenent... Per què no hi és? Perquè aquest país no dóna suport a la ciència i no vol reconèixer els seus científics. Els joves se n'han hagut d'anar fora. La societat espanyola no és reivindicativa de la ciència i per això em va semblar que jo hi podria contribuir, anant pel món i despertant la inquietud de la gent. De cara a qui no és especialista, hi ha dos o tres llibres que parlen de Cajal, però no s'ha treballat la seva obra científica. Ell va deixar unes memòries de

**«AQUEST PAÍS NO DÓNÀ
SUPPORT A LA CIÈNCIA.
LA SOCIETAT ESPANYOLA
NO ÉS REIVINDICATIVA
DE LA CIÈNCIA»**

joventut, històries d'un noi intrèpid i ple d'imaginació, i unes memòries de maduresa. Aquestes últimes, que són les seves memòries d'investigador, tenen un llenguatge del segle XIX que cansa una mica i, a més, les dues terceres parts són l'explicació sòbria i difícil de la seva tasca científica. Penso que hi ha aproximacions anecdòtiques, però no científiques.

A més, la seva tasca científica és doblement interessant: pels descobriments que va fer, però també pel procés que va utilitzar per aconseguir-los.

Ell trobava el que buscava, perquè sabia buscar el que trobava. Això què vol dir? No treballava amb un plantejament d'hipòtesis, sinó que tenia l'instint. En el seu moment, el microscopi havia donat unes imatges del cervell com una xarxa difusa, on només es distingien

algunes cèl·lules, però no se sabia com estaven «embrancades» i es deia: això és l'ànima. Cajal no s'ho va creure. Es va aprofitar d'un mètode abandonat inventat per Golgi, però que el mateix creador deia que era defectuós perquè només tenia una o dues cèl·lules de cada cent. Cajal va tenir l'astúcia i l'instint de pensar que aquell mètode era perfecte: si totes juntes fan una xarxa, però

només es tenyeixen tres de cada cent cèl·lules, aleshores sí que serveix. En aquell moment s'estudiava amb caps enormes d'elefants, de girafa... ell va pensar: No, han de ser més petits, més petits, ratolins, llangardai-xos, més petits: embrions. Va anar a buscar embrions de pollets o de petits mamífers. Les cèl·lules nervioses encara no eren complicades i si en veia poques amb el mètode de Golgi, podria apreciar que hi havia una relació d'estructura. I així ens va donar la possibilitat d'estudiar el sistema nerviós.

El fet que utilitzés el mètode de Golgi també va portar polèmiques i això que va compartir el Nobel amb ell!

Perquè no va tenir més remei, era el pare de la criatura. Quan es van trobar a la lectura del premi Nobel, el 12 de desembre de fa cent anys, Golgi es va mantenir com a reticularista amb el seu discurs, defensant aquesta xarxa sense estructura, i a continuació Cajal va fer un discurs com a neuronista. Els que havien proposat Cajal, els grans de la histologia alemanya i sueca, es miraven els uns als altres pensant: «Mare meva, aquest Golgi, encara amb el seu reticularisme!»

Carme Puche. Periodista (Barcelona).

